

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 6, Aralık/December 2023)

Falnâmelere Sanat Tarihçisi Gözüyle Bakış:

Resimli Osmanlı Fal Kitabı Hurşidnâme

İpek GÜLER

Yüksek Lisans Öğrencisi

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

ipekkguler@gmail.com

 ORCID 0000-0002-5888-5230

Kitap incelemeşi/Book review

Geliş Tarihi/Received: 23.11.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 14.12.2023

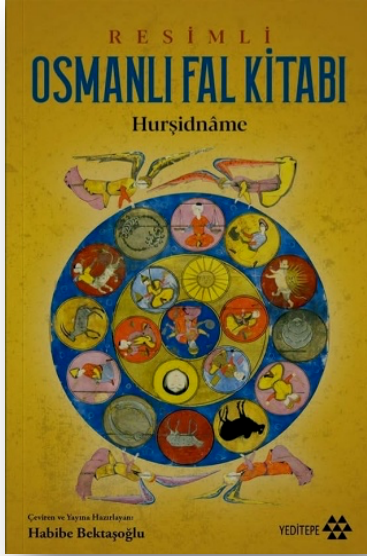
Atıf/Citation

Güler, İpek (2023), "Falnâmelere Sanat Tarihçisi Gözüyle Bakış: Resimli Osmanlı Fal Kitabı Hurşidnâme", *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 205-208.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.

This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

İnsanoğlu var olduğu andan itibaren geleceği merak etmiş ve gelecekte haberdar olabilmek için fal gibi olağanüstü ya da metafizik güçlerin yardımına başvurmuştur. Her fal kendi usulüne göre yorumlanmış ve bu tür eserlere falnâme denilmiştir. *Resimli Osmanlı Fal Kitabı*, Sanat Tarihçisi Habibe Bektaşoğlu tarafından çevrilmiş ve yayına hazırlanmıştır. Kitap, Osmanlı resim sanatında falnâme geleneği içinde değerlendirilen bir eserin transkripsiyonunun yapılması ve ikonografik çözümlenmelerinin değerlendirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Yazar Ankara Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nda "Gizli İlimler" başlığı altındaki O6 Mil Yz A 5179 numaralı Ankara Falnâmesi nüshasının bir "Hurşidnâme" örneği olduğu tespit etmiş ve transkripsiyonu yapmıştır.

Eser "Ön Söz", "Araştırma Yöntemi", "Giriş: Tarihsel Süreçte Fal Bakma Metotları ve Fal Kitaplarının Oluşumu", "Falcılık Geleneği ve Osmanlı Dönemi Yansımaları", "Falnâme Nedir?", "Fal Kitaplarının Bir

Türü Olan Hurşidnâmeler", "Türk-İslam Resim Sanatlı Falnâmeler", "Resimli Ankara Falnâmesi", "Ankara Falnâmesinin Metin Yorumu ve Resim Programı", "Varak Sıralamasına Göre Resim Programı", "Sözlük", "Hayvanların Fal Sevki Tablosu", "Sonuç" ve "Kaynakça" başlıklarıyla on dört bölümden oluşmaktadır.

Ön Söz bölümünde gelecekte haber alma, rüyalarda görülen detayları işaretler üzerinden iyiye veya kötüye yorma, günlük hayatta karşılaşılan olaylar üzerinden gaybı yorumlama gibi insanlığın tarih boyunca merak ettiği konulara değinilerek çalışmanın kapsamından ve amacından bahsedilmiştir. *Araştırma Yöntemi* bölümünde yapılan taramalar sonucunda Ankara Milli Kütüphane bünyesinde bulunan O6 Mil Yz A 5179 numarasıyla kaydedilen Falnâme nüshasının içerdiği hayvanlar, peygamberler, gezegenler gibi unsurlardan dolayı resimli bir "Hurşidnâme" olduğunun tespiti yapılarak eser için yararlanılan pek çok kaynak belirtilmiştir.

Giriş: Tarihsel Süreçte Fal Bakma Metotları ve Fal Kitaplarının Oluşumu başlığı altında fal yöntemlerinin bilinen en eski kanıtlarının Mezopotamya'da ortaya çıkarak İslamiyet'in kabulü ile devam ettiğine değinilmiştir. İslam inancında fal bakmak haram sayılmasına rağmen bu durum tefeül çabası olarak görülmüş ve sürdürülmeye devam etmiştir. *Neml Suresi*'nin "De ki: Göktekiler ve yerdekiler gaybı bilemezler, ancak Allah bilir. Onlar öldükten sonra ne zaman diriltileceklerinin de farkında değildirler" (Neml/65) ayetine göre gaybın sadece Allah tarafından bilineceği inancı vardır. Bununla birlikte İslam'da onay verildiği düşünülen tek falın tefeül etme, iyiye ve hayra yorma inancı olan "fal-ı hayr" olduğu belirtilmiştir (2023: 18). Bu bölümdeki "Kur'an-ı Kerim'lerin Arka Sayfalarındaki Fal Cetvelleri" başlığında en sık kullanılan türler olan "Kur'an falnâmeleri" ve "kur'a falnâmeleri"nden söz edilerek eser kapsamında incelenen metnin kur'a falnâmesi olarak değerlendirileceği belirtilmektedir. Falın yöntemi "fal baktırmak isteyen kişi kur'a atar, rastlanılan kuş tasviri sizin falınıza bakarak dört ayaklı bir hayvana sevk eder, en son olarak da peygamber isimlerinde karar kılınır." şeklinde izah edilmiştir (2023: 19-20). Aynı bölümde "Molla Hüsrev'in Fatih Sultan Mehmed'e Baktığı Fal", "Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultân", "Evliya Çelebi Döneminde Resimlerle Fal Bakan Esnaf Falcıları", "Mevlana'nın Mesnevisinden Tefe'ül Etmek" ve "Falnâmelerdeki Resimler" başlıkları resimlerle ve örneklerle açıklanmıştır.

Dördüncü bölüm olan *Falcılık Geleneği ve Osmanlı Dönemi Yansımaları* başlığında fal hakkında bilgi verilerek çeşitli uygarlıklarda fal ve gayb ilmi ile ilgili bilgilere değinilmiştir.

İslam inancında falın haram sayılmasına rağmen hayra yorma zihniyetiyle bakılmaya devam edilen ve sık kullanılan Kur'an falından, kur'a falından ve kum falından bahsedilmiştir. Osmanlı'nın son dönemine gelindiğinde sarayın ressamı İtalyan sanatçı Fausto Zonaro'nun çiziminde "bakla falı" bakan çingene kadın tasviri yer almasıyla fal bakma geleneğinin Osmanlı'da da devam ettiği gözlemlenmiştir. *Falnâme Nedir?* bölümünde falnâmeler hakkında geniş bir bilgi verilerek Kur'an falı, kur'a falı, fal-ı nebi, fal tutma yöntemi gibi çeşitli fal türleri açıklanmıştır. *Fal Kitaplarının Bir Türü Olan Hurşidnâmeler* bölümünde Hurşidnâme özelliği gösteren falların yorumlanmasına değinilmiştir. Bu falların yorumlanışı şu şekildedir:

"'Al imdi kur'ayı eline ey şâh / Oku bir Fatıha üç Kulhüvallah / Salat eyle resüle ihmâl / Var imdi levh-i Hurşid üstüne sal / Kitab-ı Fal (İstanbul 1273) adını taşıyan Hurşidnâme'de tefe'ül için köşeleri üzerine hı خ, vav و, re ر, şin ش, ya ی, dal د (HURŞİD) harfleri yazılı bir zar kullanılır, üstte gelen zarın delalet ettiği yıldızın ifadesini taşıyan anlam için beyitlere bakılır, tekrar atılan kur'ada harfin ait olduğu kuşlar, bitkiler, meyveler, çiçekler, hayvanlar, yıldızlar için kur'a atılır. En son kısımda ise peygamber isimlerinde karar kılınır böylelikle fal tamamlanır; neticede olumlu olumsuz yönde yorumlanmaktadır."

Eser için ele alınan *Ankara Falnâmesi* incelendiğinde kuşlar, dört ayaklı hayvanlar, yıldızlar, harflerin peygamberlere sevkı gibi unsurların hurşidnâme özelliği taşıdığı gözlemlenmiştir (2023: 36). *Türk-İslam Resim Sanatı Falnâmeler* bölümünde Osmanlı resim sanatında falnâme örneklerinin 17. yüzyıl başlarında görüldüğü belirtilerek resimli falnâme nüshalarından örnekler resimli ve açıklamalı şekilde verilmiştir. *Resimli Ankara Falnâmesi* başlıklı sekizinci bölümde Ankara Milli Kütüphanesi'nden Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'na devri yapılan 06 Mil Yz A 5179 kayıt numaralı Falnâme hakkında bilgi verilmiştir. Falnâme'nin, resim programında fal yorumlarının birbirine sevk etmesiyle Hurşidnâme türü kapsamında olduğu belirtilirken fal baktıran kişiye çıkan kuş, dört ayaklı bir hayvana; bu hayvan ise ekseriyetle harfe veya gezegenlere sevk ettirecektir. Falın son aşamasında çıkan kutsal kişi ise fal baktıranın ahvali hakkında yorum yapacaktır (2023: 46).

Bu bölüme kadar anlatılanların *Ankara Falnâmesinin Metin Yorumu ve Resim Programı* bölümünde uygulandığı görülmektedir. Sayfaların bir tarafında incelenen Ankara Falnâmesi'nin varakları bulunurken diğer tarafta bu varaklar açıklanmıştır. Varaklar incelenirken önce resmedilen hayvanların isimleri belirtilmiş ardından beyitler verilmiştir. Varak.10.b'de Şîr (Aslan), Bebr (Kaplan) ve Karakulak hayvanları ve bunlarla ilgili beyitler yer almaktadır. Hurşidnâme örneği olan bu fal şöyle yorumlanmıştır:

"Şîr (Aslan)

Sor falını sen Ebûbekir'e / Düşmen zinihâr hilevü mekre

Falını halife Ebûbekir'e sor, düşmanlarından hile şiddet sertlik gelecek mi öğren diyerek aslan, halife Ebûbekir'e sevk eder.

Bebr (Kaplan)

Tut eteğin koma sen ol Ömerun / Zira üstâd oldurur hünerin

Marifetinde, becerinde usta olmak istiyorsan eğer; halife Ömer'in eteğinden tut, onu bırakma diyerek kaplan halife Ömer'e sevk eder.

Bektaşoğlu, Habibe (2023), *Resimli Osmanlı Fal Kitabı Hurşidnâme*, s. 87, "VARAK 10 B RESİMLERİ"

Karakulak

Ne ki gelur sana ey yâr ziyân / Sana idivere ânı Osman

Sana ne zarar ziyan gelecekse onu bilen halife Osman'dır. Karakulak, fal sahibini halife Osman'a sevk etmektedir. Karakulak sözlük araştırmalarında kedigillerden vaşak cinsi hayvan olarak geçmektedir." (2023: 86).

Varak.10.b'de yer alan hayvanların fal baktıran kişiyi halifelere sevk ettiği görülmüştür. Sayfanın sol alt köşesinde yer alan "gerzan" ibaresi ise diğer sayfada bulunan falın başlayacağı hayvanı işaret etmektedir (2023: 86). *Varak Sıralamasına Göre Resim Programı* bölümünde eserde kullanılan varaklardaki unsurlar belirtilmiştir. Program incelendiğinde bir hayvanın farklı isimlerle anıldığı gözlemlenmiştir. Örneğin toygar kuşu için "Devlingeç" ve "Çekavuk, kaplan için "Pelenk" ve "Bebr", eşek için "Kulan" ve "Himar" isimlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. *Sözlük* bölümünde kelimelerin açıklamaları verildikten sonra *Hayvanların Fal Sevki Tablosu*'na geçilmiştir. Burada Falnâme'de bulunan hayvanların kime sevk edildiği "Devlingeç →→→ Çakal →→→ Hızır Aleyhisselâm, Hüdhdüd →→→ Kedi →→→ Yakup Peygamber" (2023: 160) şeklinde gösterilmiştir. Ardından *Sonuç* ve *Kaynakça* yazılarak eser tamamlanmıştır.

Sanat Tarihçisi Habibe Bektaşoğlu'nun ilk kitabı olan *Resimli Osmanlı Fal Kitabı Hurşidnâme*'nin titiz bir çalışmanın sonucu olarak ortaya çıktığı açıkça görülmektedir. Türk ve İslam resim sanatı üzerine çalışmalarını devam ettiren Bektaşoğlu'nun, eserinde gösterdiği başarısını sosyal medya platformlarında yönettiği "Tasvir Sanatları" adlı sayfada da görmek mümkündür. *Resimli Osmanlı Fal Kitabı Hurşidnâme*'de kullanılan resimlerin sade bir şekilde açıklanması alandan bağımsız okurlar için bilgi verici olmuştur. Eserde Hurşidnâme örneği olan Ankara Falnâmesi'nin el yazması hâlinin de yer alması dil ve edebiyat araştırmacıları için fayda sağlamaktadır. Falnâme ve Hurşidnâme türünün izahıyla seçilen örneğin detaylı şekilde yorumlanmasının alanda yapılacak olan diğer çalışmalara ışık tutacağı görüşümdedir.

Kaynak

Bektaşoğlu, Habibe (2023), *Resimli Osmanlı Fal Kitabı Hurşidnâme*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.